УДК:618-05/Лазаревич(092)(477.54-25)
 Індекс DOI 10.15407/internalmed2019.02.069

Ж.М. Перцева

Харківський національний медичний університет
 Музей історії медицини ХНМУ

Родоначальник харківської наукової акушерської школи Іван Павлович Лазаревич (до 190-річчя від дня народження)

1804 рік. Опікун Дерптського навчального округу звернувся до міністра народної освіти П. Завадовського з проханням виділити акушерство з хірургії як самостійну навчальну дисципліну і призначити окремого професора для його викладання. Міністр відповів, що він «согласен на разделение кафедры хирургии и повивального искусства с тем условием, чтобы один профессор обучал только хирургии, а профессору скотного лечения препоручить вместе и преподавание повивального искусства, не назначая особенного за то жалования» (5).

В таких умовах і при такому ставленні керівників всієї навчальної справи в Росії до викладання акушерства довелося працювати і І.П.Лазаревичу, який став в подальшому, за визнанням медичної спільноти, одним із засновників наукового вітчизняного акушерства і гінекології. Іван Павлович народився в березні 1829 року в родині дрібнопомісних дворян Могильовської губернії. З відзнакою закінчивши Могилевську класичну гімназію, він вступив до університету в Санкт-Петербурзі. Однак незабаром перевівся в Київський і 1853 року успішно завершив навчання. Закінчивши університетський курс, він був залишений асистентом при акушерській клініці професора А.І. Матвеева і одночасно працював фабричним лікарем Київської межигірської фаянсової фабрики. Через три роки І.П. Лазаревич був затверджений на посаді помічника директора клініки, на якій пробув до 1860 р. За цей час він захистив дисертацію на тему «De pelvis femineae metiendae rationibus» (1857), присвячену вивченню жіночого таза, і отримав доцентуру на кафедрі акушерства.

Провівши півроку в закордонному науковому відрядженні, І.П. Лазаревич в 1862 р. був обраний професором кафедри акушерства, жіночих і дитячих

хвороб Харківського університету. Від своїх попередників він отримав досить скромну клініку на 6 ліжок, що складалася з 5 невеликих кімнат, без вбиральні, з єдиним переносним судном для всієї клініки, яке знаходилося за ширмою в родильні. Одна з цих кімнат була призначена для професорського кабінету, і в ній, крім того, перебував фантом, інструменти, книги і шафа. За 6 років діяльності перед Лазаревичем професора Блюменталю в клініці відбулося тільки 20 пологів. За наступним Ганом ця кількість збільшилася, але не була вище 35 пологів.

Багато сил і часу віддав І.П. Лазаревич розширенню клініки, поліпшенню умов роботи. Незважаючи на численні перешкоди і обмежені можливості університету, він домогся розширення клініки до 25 ліжок і перевів її в нове, більш чисте приміщення. Разом з цим він відкрив амбулаторію, обладнав поліклініку для акушерства і жіночих хвороб і значно підвищив рівень викладання.

Результатом його наполегливої цілеспрямованої роботи стало те, що харківська кафедра, за твердженням сучасників, «приобрела значительное влияние во всей стране, стала авторитетной в научном мире...и пользовалась большим доверием со стороны больных, не только постоянных жителей Харькова, но и приезжавших издалека к профессору Лазаревичу» (5).

Іван Павлович надавав великого значення роботі зі студентами. Він стверджував, що «родовспоможение составляет едва ли не самую важную и трудную отрасль врачебной помощи» (4). Тому всі свої сили, знання і досвід він направляв на те, щоб поліпшити викладання свого предмета. Основною його заслугою є те, що при ньому акушерство і гінекологія стали розвиватися на науковій основі, взяли фізіологічний

науковий напрям. Методика викладання акушерства почала проводитися на основі вивчення анатомії і фізіології організму жінки. Теоретичне викладання акушерства він замінив практичним, клінічне спостереження біля ліжка породіллі стало на місце колишнього заучування записаних лекцій. Він ввів для студентів самостійне ведення історії пологів і хвороби. Після випуску студент повинен був доповнити її своїми висновками і здати професору. Той, хто не представив цих документів, не допускався до іспитів. І.П. Лазаревич говорив, що майбутній акушер повинен піклуватися про гнучкість свого тіла, пальців, повинен виробляти у себе здатність швидко орієнтуватися в кожному окремому випадку. Він запропонував свою оригінальну класифікацію положень плода і сконструював чудовий акушерський фантом, на якому можна було бачити потрібне його положення. Клініка неодноразово поповнювалася новими препаратами та інструментами, купленими професором на особисті кошти під час перебування за кордоном.

Важливу роль для розвитку акушерства в країні і його викладання зіграла монументальна праця І.П. Лазаревича «Курс акушерства» — перший двотомний підручник російською мовою, що витримав згодом три видання. У передмові до підручника І.П. Лазаревич відзначав, що матеріалом для самостійних висновків стали «отдельные случаи как клинические, так и частной его практики в течение четырех десятков лет, перенесенные на бумагу с замечаниями и многочисленными очерками...» (2). Про багатющу казуїстику, наведену в книзі, С.П.Боткин сказав: «Она есть основа для практической медицины и лучшая школа для практического врача» (4). Друге видання цього курсу було опубліковано в 1892 р. і містило 1 136 сторінок і 740 малюнків. Причому, 566 з них добре володівший аквареллю І.П. Лазаревич виконав сам. Чимале значення Іван Павлович надавав також навчанню і створенню досвідчених акушерок. У 1869 р. при кафедрі почав функціонувати створений з ініціативи І.П. Лазаревича Повивальний інститут, який постачав своїми ученицями фактично весь південь країни.

Блискучий клініцист, І.П. Лазаревич був ще й чудовим винахідником акушерського інструментарію. Один з біографів Івана Павловича професор І.О.Масалітінов писав про нього: «Это был тип ученого, стремившегося к усовершенствованиям с какой-то жадой и даром к изобретениям» (5). Він розробив і запропонував ряд оригінальних інструментів, що мають велике практичне значення в акушерстві. Наприклад, запропонованою ним моделлю тазомера довгий час користувалися в ряді великих клінік і лікарень. І.П. Лазаревич винайшов ембріотом, названий згодом брешотомом, матковий зонд, гістеротом для надрізів на шийці матки, петлевод для утримування заправленої пуповини при її випаданні, затискачі для оваріотомії, констріктор для видалення пухлин матки, гінекологічне трюхстуклове дзеркало і багато інших. Ним розроблений метод захисту промежини від розривів при пологах і спосіб вичавлювання посліду, відомий в літературі під

назвою способу Креде-Лазаревича. Щоб поліпшити діагностику захворювань малого таза, він запропонував свій апарат — Діафаноскоп. Це відкриття Лазаревича зроблено було задовго до опису променів Рентгена. Воно і в даний час застосовується в діагностиці захворювань вуха, горла, носа, в урології і т.д. У 1867 р. було видано його атлас акушерських та гінекологічних інструментів.

Вершиною його діяльності стали прямі без тазової кривизни акушерські щипці, які широко відомі і за кордоном під назвою російських акушерських щипців. Протягом багатьох років він працював над їх вдосконаленням, домагаючись такої моделі, яка попереджала б травматичні ушкодження плода і матері. І.О.Масалітінов говорив, що «одной только этой идеей он воздвиг себе уже научный памятник» (5).

Колекції його інструментів неодноразово нагороджувалися золотими медалями та дипломами на всіляких вітчизняних і зарубіжних виставках. У 1882 р. на Всеросійській промислово-художній виставці в Москві І.П. Лазаревич був удостоєний диплома 1-го розряду з написом: «За акушерские инструменты, пользующиеся почетной известностью в ученом мире» (1). Іван Павлович був обраний членом-кореспондентом або почесним членом 12-ти міжнародних і вітчизняних наукових конгресів і медичних товариств. На II Міжнародному медичному конгресі в 1869 р. І.П. Лазаревич був обраний віце-президентом, а на Міжнародному конгресі в Копенгагені в 1883 р. — почесним президентом гінекологічної секції. В знак визнання видатних заслуг і поваги до російського вченого президент Лондонського акушерського суспільства Р. Барнс присвятив йому свій підручник з акушерства (1).

Професор Лазаревич був прекрасним лектором. Блискучі за формою і багаті за змістом, його лекції завжди супроводжувалися демонстрацією малюнків, добре виконаних самим автором. І.П. Лазаревич був широко освіченою людиною, знав кілька іноземних мов, любив музику, літературу, мистецтво. У будинку його було зібрано велику колекцію картин. В останні роки життя він був зайнятий складанням нового атласу своїх інструментів, роботу над яким, на жаль, він не встиг завершити.

І.П. Лазаревич прагнув і до вирішення соціальних проблем, що стосуються праці та побуту жінки-матері. Цим питанням присвячені його роботи: «Внимание к детям и матерям», «Деятельность женщины», «Женский организм по отношению к труду» та ін. Уже тоді він говорив про необхідність відповідних санітарних законів для охорони жіночої праці. Велике враження на присутніх справила його актова промова в зборах університетської спільноти «Город с гигиенической и эстетической точек зрения», де він критикував ставлення офіційних державних органів і окремих його діячів до цього питання. Неодноразово виступав він і про необхідність вищої жіночої освіти.

Майже чверть століття Іван Павлович керував кафедрою в Харківському університеті (1862—1885). Вийшовши у відставку заслуженим професором, він оселився в Петербурзі і продовжував працювати над

атласом. Помер І.П. Лазаревич раптово, вдень 25 лютого 1902 року, на 73-му році життя від крововиливів в мозок.

Пам'ять про цю чудову людину залишилася в його наукових працях і інструментах, що приносять ко-

ристь суспільству і до сьогоднішнього часу. А представники харківської наукової акушерської школи, в основу якої І.П. Лазаревич заклав наріжний камінь, продовжують вести свою високо корисну діяльність і в даний час.

Список використаної літератури

1. Веприк В.П. Очерк развития истории кафедры акушерства и гинекологии лечебного факультета ХМИ за 150 лет (1805—1955). Кандидатская диссертация. — Х., 1960.
2. Вербов Я. О русском акушере Лазаревиче и о русских акушерских щипцах // Журнал акушерства. — 1928. — №1.
3. Грищенко И.И., Веприк В.П. И.П. Лазаревич как ученый-новатор и изобретатель // Актуальные вопросы физиологии и патологии генеративной функции женщины. —Сб. научных трудов ХМИ. — Х. — 1979.
4. Духин Л.Х. Иван Павлович Лазаревич // Врачебное дело. — 1952. — №11.
5. Селицкий С. Иван Павлович Лазаревич // Врачебное дело. — 1927. — №14—15.

Родоначальник харьковской научной акушерской школы Иван Павлович Лазаревич (к 190-летию со дня рождения)

Ж.М. Перцева

Харьковский национальный медицинский университет

Статья посвящена деятельности известного отечественного акушера-гинеколога, изобретателя акушерских инструментов, заведующего кафедрой акушерства, женских и детских болезней медицинского факультета Харьковского университета.

Ключевые слова: акушерство, гинекология, клиника, диагностика.

The founder of the Kharkov scientific obstetric school Ivan Pavlovich Lazarevich (to the 190th birthday anniversary)

Zh.M. Pertseva

Kharkiv National Medical University

The article is devoted to the activity of a well-known domestic obstetrician and gynecologist, inventor of obstetrical instruments, head of the Department of obstetrics, female and children diseases of the Faculty of Medicine of Kharkiv University.

Key Words: obstetrics, gynecology, clinic, diagnostics.

Контактна інформація: Перцева Жанета Миколаївна — директор Музею Історії Харківського національного медичного університету, Харків, пр. Науки, 4. E-mail: museumkhnmu@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2019 р.